

DESTANLARDAN GÜNÜMÜZE ÇOCUKSUZLUĞUN DİNİ, TOPLUMSAL VE BİREYSEL BOYUTLARI

RELIGIOUS, SOCIAL AND INDIVIDUAL DIMENSION OF CHILDLESSNESS FROM EPICS TO PRESENT

Sait SAYAR¹

ÖZET

Çocuk en eski devirlerden beri insanlığı meşgul eden bir konu olmuştur. Kutsal kitaplarda, mitlerde ve diğer anlatı türlerinde çocuksuzlukla ilgili anlatılara yer verilmiştir. Ayrıca doğumun bir geçiş dönemi olması nedeniyle toplumlarda çocuk etrafında oluşan çeşitli adet ve inanış söz konusudur. Her toplumda aile kurmak için bir araya gelen kişilerden bir an önce çocuk sahibi olmaları beklenir. Bu beklenti karşılık bulamadığında çocuk sahibi olamayanların Tanrı tarafından cezalandırıldıklarına, kınandıklarına inanılır. Tanrının kınayıp cezalandırdığı kişilere karşı da toplumsal bir tepki oluşur. Bu tepkinin oluşmasında Tanrının cezalandırdığı, kınadığı kişiler yüzünden toplumun zarar görebileceği inancının yanında toplumun devamlılığının zedeleneceği düşüncesi etkilidir. Tanrı ve toplumları tarafından kınanan çocuksuzlar psikolojik bir yıkım yaşarlar. Destanlardan günümüze çocuksuzluk karşısındaki dini, toplumsal ve bireysel tutum kimi değişim ve dönüşümler yaşamakla birlikte süreklilik gösterir.

Anahtar Kelimeler: Destan, halk hikâyesi, yazılı, sözlü kaynak, dini, toplumsal, bireysel, çocuksuzluk

ABSTRACT

Child has been a subject engaging humanity since ancient times. Narratives about childlessness have been given place in holy books, myths and other narrative types. Moreover, various customs and beliefs about child are discussed due to that birth is a traditional period. In every community, people who come together to start a family are expected to have a child as soon as possible. When this expectation doesn't actualise, people who haven't a child are believed to have been punished and condemned by god. There has been a social reaction to people whom god punished and condemned. This reaction occurs due to the belief God will damage the society because of people whom God punished and condemned as well as the thought the continuity of the society will be damaged. Childless people condemned by God and their society live a psychological destruction. Religious, social and individual attitudes to childlessness from epics to present live change and transformation, also show continuity.

Key Words: Epic, folktale, written and oral source, religious, social and individual childlessness.

¹ Halkbilimci, saitsayar58@hotmail.com

Giriş

En eski çağlardan beri insanlığın meşgul olduğu konulardan biri de çocuk olmuştur. İnsan neslinin devamında çocuğun gerekliliği bu meşguliyetin temel gerekçesi sayılabilir. Fakat çocuğun insanlığı meşgul eden bir konu olması yalnız bu gerekçeyle izah edilemez. Gerek kutsal kitaplarda gerekse mitlerde yer alan bilgiler çocuğun varlığı veya yokluğunun daha geniş sebeplerle izah edilmesini gerekli kılar. Kutsal kitaplarda çocuğun varlığı Yaratıcının insanlara verdiği bir nimet olarak vasıflandırılır. Matta İncil’inde İsa’nın doğumu melekler tarafından müjdelendir (Matta: 2). Kur’an’da da doğumu önceden müjdelenen çocuklarla ilgili ayetler vardır. (Altuntaş, Şahin 2013: 64). Altay yaratılış mitinde (Elçin 2000: 317, 319) yaratılışın dolayısıyla doğumun tasviri, yaratılışı Yaratıcıyla ilişkilendirir. Gerek kutsal kitapların bildirdikleri gerekse mitlerde anlatılanlar çocuğun Yaratıcıyla bağlantılı olarak ele alındığını ve Yaratıcının yarattıklarıyla olan ilişkisinin olumlu ve olumsuz boyutları olarak ele alındığını gösterir. Dolayısıyla çocuğun varlığı ona sahip olanlar açısından bir nimet sayılmıştır. Yaratıcının bu nimetine kavuşanların Yaratıcıyla iyi ilişkiler içinde olduğu sonucuna ulaştırırken çocuğu olmayanların hep yaratıcı tarafından sevilmeyen kişiler olduğu düşüncesi hâkimdir. Fakat çocuk sahibi olma arzusu çeşitli kayıtlarla sınırlandırılmıştır. Söz konusu olan Yaratıcıyla iyi ilişkiler kurmak ve toplumsal saygınlığı kazanmak olduğunda çocuk sahibi olmak için Yaratıcının ön gördüğü ve toplumun değer yargılarına dönüştürdüğü ilkelere uygun olarak çocuk sahibi olma mecburiyeti vardır. Bu mecburiyetin nesillerin dolayısıyla toplumların asaleti için anahtar görevi üstlenen ilkeler olduğu söylenebilir. Yunan mitolojisinde yer alan “*Uranos ve Gaia*” adlı mitte Gaia kendi öz oğluyula ilişkiye girer. Bu ilişki sonucu dünyaya gelen çocukların kimisi Titan, kimileri de tepelerinde tek gözleri olan varlıklar olurlar. Hem Titanlar hem de Tepegözlü varlıklar kendi babaları olan Uranos’u bile ürkütürler. Neticede Zeus’un saltanatı elde ettiği zamana kadar kâinatta bir kaosun yaşanmasına sebep olurlar (Can 2012: 22, 23, 24). Uygun görülmeyen bir ilişki sonucu dünyaya gelen çocuğun

toplumun başına açtığı sıkıntı Dede Korkut Boyları'dan "*Basat Depegözi Öldürdüğü*" boyda da işlenir. Boyda peri kızının güzelliğine aldanan çoban onunla gayri meşru ilişkiye girer. Neticede Depegöz dünyaya gelir. Depegöz, öldürülünceye kadar halkın malına ve canına çok zarar verir (Ergin 2008: 207-2015). Bu anlatılarda görüleceği üzere nesillerin asaleti onların toplumlarının değer yargıları içinde hayat bulmalarıyla mümkündür.

Çocuğun varlığıyla alakalı bir diğer mesele de yalnız ona sahip olamamanın arkasında yatan günah düşüncesi değil aynı zamanda çocukların toplumlarının değer yargılarıyla uyşamamalarının arkasında da anne ve babalarının günahının yatıyor olması düşüncesidir. "*Hermaphrodite*" adlı mitte Aphrodite'nin kendi günahı olarak gördüğü ve onu gizlemek için orman perilerine verdiği "*Hermaphrodite*" adlı oğlu vahşi huylar kazanır. Neticede arzu edilmeyen davranışlar gösterdiği için Tanrılar tarafından cezalandırılır (Can 2012: 121). Bu anlatmalar gösteriyor ki çocuğun yalnız varlığı değil mahiyeti de insanları meşgul eden önemli meselelerdendir.

Çocukluk her insanın geçirdiği bir dönem olması ve nesillerin devam etmesi bakımından tüm insanlık açısından önemli bir yere sahiptir. Bu önem nedeniyle tüm kültürlerde çocukla ilgili adet, inanış ve uygulamalar vardır. Çocuk etrafında kümelenen bu adet, inanış ve uygulamalar geçiş dönemi olarak milletlerin kültürel kimliklerinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Geçmişten günümüze bu kültürün izi sürüldüğünde insan yığınlarını millet yapan dinamiklerin etrafıca anlaşılması imkânı bulunacaktır. Ayrıca milletlerin çocuk karşısındaki tutumlarını anlamak onların geleceklerine dair sağlam öngörülerde bulunma imkânı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, çocuksuzluğun yirminci yüzyıl ve sonrasına ait yazılı sözlü kaynakların yanında, üretildikleri devirlerin âdet ve inanışlarını bünyesinde taşıyan destan ve halk hikâyelerinde nasıl işlendiğinin, incelenmesiyle adına millet denilen yapının kültürel dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Destanlar, milletlerin ideal ve özlemlerinin işlendiği bir sözlü anlatım türüdür. Destanların şahıs kadroları ne kadar geniş olursa olsun neticede destan olayları bir kişi etrafında şekillenir. Bu kişiler toplumları adına yaptıkları kahramanlıklarla ön

plana çıkan ve kimi üstün özelliklere sahip kişilerdir (Çobanoğlu 2003: 341). Destan kahramanlarını sıradan insanlardan ayıran ilk belirtiler bu kahramanların daha doğumlarından önce başlamak üzere doğumları, ad almaları ve ilk kahramanlıklarında görülmeye başlanır. Destan kahramanları durup dururken doğmazlar. Bu nedenle destan dünyalarındaki doğumlar dinleyici ve okuyucunun zihnini ilerde başkahraman merkezli olarak yaşanacak olaylara hazırlayıcı bir özellik taşır.

Başta anne babaları olmak üzere, içinde yaşadıkları toplumları da destan kahramanlarının dünyaya gelmesi için büyük bir beklenti içine girerler. Bu beklentinin gerçekleşmesinin önüne bazı engeller çıkmakla birlikte genel olarak destanların oluş sebeplerinden kaynaklanan gerekçelerle doğuma giden süreç yaşanır. Yaşanan bu süreç içinde de destanların üretildiği toplumların âdetleri ve inanışları görülür.

Destan türünden sonra ortaya çıktığı kabul edilen (Boyraz 2008:112) halk hikâyeleri 16. asırdan itibaren oluşmaya başlar (Kaya 2007: 361). Yerleşik hayatın bir getirisi olarak toplum hayatında bir takım değişiklikler yeni anlatım türlerini de beraberinde getirmiştir. Kahramanlık ve aşk konularını işleyen (Alptekin 1997:7) bu yeni türde destanlara göre meseleler daha bireysel bağlamlarda ele alınır. Destanlardaki milletin refahı için mücadele eden kahramanların aksine hikâyeye kahramanları kendi mutlulukları için mücadele ederler (Boyraz 2008: 112).

Yönetici veya varlıklı ailelerin modellendiği hikâyelerde olay örgüsü bu ailelerin çocuk sahibi olma istek ve çabalarıyla başlar. Bu bakımdan bir halk bilimci için halk hikâyelerinde doğum bağlamı adet ve inanışlarla ilgili malzeme çoktur.

Doğumlar, günümüzde de insanları en çok meşgul eden ve sevindiren olaylardan biridir. Bu meşgulliyet doğumlar bağlamında kümelenen çeşitli adet ve inanışlar sayesinde tezahür eder. Toplum, doğum olayının muhataplarının bu adet ve inanışlara göre hareket etmelerini sağlamak için seferber olur. Böylece çocuk yalnız anne ve babasını değil aynı zamanda içinde yaşadığı toplumu da ilgilendiren bir konuya dönüşür. Böylece bireyler doğum çerçevesinde oynadıkları rollerle halk olma seviyesine erişmiş olurlar.

Günümüzde çocuksuzluğun toplumsal düzeyde ele alınması onun artık

yöneticilerin de gündemine girmesi biçiminde kendini gösterir. Yöneticiler çocuksuzlukla ilgili gündemler oluşturup halkı yalnız çocuk sahibi olma konusunda değil aynı zamanda çocuk sayısı bakımından da yönlendirmeye çalışırlar. Özellikle çocuk sayısı bakımından devletin en yetkili kişileri her fırsatta konuşmakta ve ailelerden belli sayılarda çocuk sahibi olmalarını istemekteler.

Destanlardan günümüze çocuksuzluk, aynı bakış açısından kaynaklanan bir mantıkla ele alınmakta, çocuksuzluk etrafında oluşan adet ve inanışlarda kimi değişim ve dönüşümler yaşanmasına karşın bir süreklilik görülmektedir. Günümüzde çocuk bağlamında geliştirilecek politikalarda veya konuyla ilgili eğitim etkinliklerinde meselenin tarihi, kültürel bağları ortaya konulmalıdır. Bu gayeye hizmet etmesi düşünülerek kaleme alınan bu çalışmada Türk destanları, halk hikâyeleri ve günümüzde Anadolu sahasındaki yazılı ve sözlü kaynaklarda çocuksuzluğun nasıl anlaşıldığı incelenmiştir. İncelemede çocuksuzluğun sırayla destanlar, halk hikâyeleri ve günümüzde dini toplumsal ve bireysel boyutları ele alınmıştır.

Çocuksuzluğun Dini Boyutu

İnsanların gerek toplumsal gerekse bireysel hayatlarında en etkili unsur dindir. Din olgusu tarihin en eski devirlerinden beri etkisini sürdürmektedir. En eski devirlerden beri hangi topluma gidilirse gidilsin kendini dinsiz sayan insanlar olmakla birlikte kendini dinsiz sayan toplumlara rastlamamıştır (Keskin 2004: 7). Dolayısıyla din olgusu bireysel ve toplumsal hayatta en belirleyici etkidir. Mitlerde de söze ilkin Tanrıların durumuyla başlanması (Can 2012; Elçin 2000) insanlığın ürettiği ilk anlatı türü olan mitlerin konuyu kutsalla ilişkilendirmesi dinin açık etkisini göstermektedir. Dinin bireyseli aşır sosyal karakter taşıması (Keskin 2004: 10) insanların hem bireysel hem toplumsal hayatlarının belirlenmesinde dini en önemli etken haline getirmiştir. Dolayısıyla İnsanların doğumları, hayatları ve ölümleri inandıkları dinleri etrafında şekillenir. Dini yaşantı neticede insanın Tanrı olarak kabul ettiği varlıkla ilişkisini ortaya koyar. Bu ilişkinin niteliği insanın dini yaşantısına bağlıdır.

Çocuksuzluk konusunun bağlı olduğu en önemli etken de din olgusudur. Destanlarda çocuksuzluğun dini temelleriyle ilgili çok açık örnekleri yer alır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında katıldığı bir toyda çocuğu olmadığı için kara otağa oturtulan Dirse Han'a "*Oğlu kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayuptur, biz dahi kargaruz.*" (Ergin 2008: 78) denilmesi toplumun çocuk sahibi olmayanların Allah tarafından kınandığı inancını taşıdığını gösterir.

Eşim Kul Menen Zuura destanında Eşimkul, Allah'ın kendini unuttuğunu ve bu yüzden bahtının bağlandığını, bu sebeple de çocuğunun olmadığını söyler (Çelebi 2007: 17, 23, 27).

İnsanlar, Tanrı kabul ettikleri varlıkla ilişkilerini çeşitli göstergelerle ölçmeye çalışırlar. Bu göstergelerden en yaygını ödül ve cezalardır. Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek destanında Pay Püre çocuğu olmayışını Allah Ta'ala'nın bir cezası olarak görür (Ergin 2008:116).

Manas destanında Yakup Han çocuğunun olmadığından dert yanarken eşi Çıyrıçı'nın Allah'a tövbe etmediğini dillendirir (Gülensoy 2002: 29).

Bu örneklerde çocuksuzluğu Allah'ın hoş karşılamadığı inancı vardır. Dinin toplumlara belli bir zihniyet kazandırma hedefi (Keskin 2004: 11) dikkate alındığında çocuksuzluk konusunda dinin toplumu olumlu yönde etkileyip çocuk edinmeye teşvik ettiği görülür.

Dinlerin toplumsal zihnini inşa etmesiyle (Keskin 2004: 13) kültür, kültüre bağlı olarak da anlatı türleri şekillenir. Bir kültür ortamı içinde şekillenen anlatı türlerinden halk hikâyelerinde de çocuksuzluk dini bir bakış açısıyla ele alınıp kader olarak görülür. Celal Bey hikâyesinde Hacı Mehmet Ağa'nın çocuğunun olmayışı Hakk'ın takdiri olarak görülür. Hacı Mehmet Ağa da kaderine boyun eğer (Taşlıova 2006: 501, 502). Güzel Ahmet hikâyesinde Ahmet Bey'in çocuğunun olmayışı Cenab-ı Allah'ın bir vergisi sayılır (Hekimoğlu 1996: 151).

Kırmanşah hikâyesinde Hurşit Şah, kendisine saltanatı veren Allah'ın bir çocuk vermediğini söyler (Sakaoğlu vd. 1997: 43). Tahir ile Zühre hikâyesinde çocuğu olmayan padişah "*Elden ne gelür, vermeyince Halik, neylesün mahlük.*" (Türkmen 1998: 209) diyerek çocuksuzluğu Allah'ın bir kaderi olarak görür.

Toplumların Kuralları, kabulleri vardır. Toplumun kural ve kabullerinin

oluşmasında en etkili amil dindir. Sosyal bir varlık olan insan hayatını bir sosyal ortam içinde devam ettirir. İnsanın her sosyal ortam içinde yaşayabilmesi de o sosyal yapının normlarını kabullenmesi ve uygulamasına bağlıdır. İnsanın içinde yaşadığı sosyal yapıların en önemlileri aile ve toplumdur. Ailenin de toplumun da kendine has kuralları vardır.

Günümüzde toplumların çocuk sahibi olmayı özendirilmesi yanında çocuk sahibi olamayan çiftlere karşı takınılan kınayıcı davranışın çeşitli sebeplere bağlı olarak kimi tezahürleri görülür. Her şeyden önce çocuk Allah'ın bir vergisi sayılır. Çocuk sahibi olanların da Allah tarafından ödüllendirilmiş oldukları düşünülür (Koca 2009). Çocuk sahibi olamayan kişilerin de Allah tarafından cezalandırılmış olduğu düşüncesi vardır. Sivas'ın Gemerek (Koç, K. 2009), Şarkışla (Bozkurt 2009), Yıldızeli (Sayar 2009) yörelerinde çocuk sahibi olamayan kişiler, işledikleri bir günahları nedeniyle Allah'ın kendilerine çocuk vermediğini düşünürler. Bunun yanında çocuk sahibi olamayan kişilere yönelik uygulanan pratiklerden anlaşılacağı üzere çocuksuzluğun Allah'ın takdiri olduğu düşüncesi vardır.

Artvin yöresinde yapılan bir derlemede çocuğu olmayanlara “*Allah'ın iyi kulu olsaydın seninde zürriyetin olurdu*”, “*Sen doğru olsan çocuğun olurdu.*” (Balıkcı 2001: 39) sözler söylendiği tespit edilmiştir. Amasya yöresindeyse çocuğu olaymış uğursuzluk sayılır (Kalay 2001: 160).

Eğitim düzeyinde ve yaşam koşullarına bağlı olarak çocuksuzluğun algılanmasıyla ilgili bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Çocuğun veya çocuksuzluğun Allah'ın bir vergisi olduğu inancına bağlı olarak çocuğu olamayan kişiler dertlerine çeşitli şekillerde dermen aramalarına rağmen yine de çocuk sahibi olamamışlarsa bunu bir kader sayar ve kaderlerine razı olurlar. Özellikle görücü usulü evliliklerin geçerliliğini yitirmiş olmasıyla artık çiftler birbirlerini severek isteyerek evlendikleri için çocuğun olmaması evlilik açısından olumsuz bir etki oluşturmaz.

Toplumsal tepkinin oluşmasında toplumun çocuğa bakışını belirleyen temel etmen dini bir bakış açısından kaynaklanır. Toplum çocuğu Yaraticının ödül ve cezası olarak algılar. Günümüzde çocuksuzluk karşısındaki hâkim anlayış destan ve halk hikâyeleriyle aynı doğrultudadır.

Çocuksuzluğun Toplumsal Boyutu

Dinler özünde bireysel hitaplar içerse de bireylerin toplamından kendine bağlı topluluklar oluşturmayı hedefler (Keskin 2004: 11). Toplumların ortaklaşa geliştirdikleri adetler, uygulamalar da din bağlamında oluşur. Çocuksuzluğun sözlü anlatım türlerinde ele alınmasında ortaya çıkan toplumsal tepkiler de dine bağlı olarak şekillenir.

Türk destanlarında olay örgüsü çocuksuzluk karşısında babaların tutumuyla başlar. Genellikle toplumlarının yöneticisi konumundaki kişiler her türlü imkâna sahipken çocukları olmadığı için mutsuzdurlar. Destan dünyalarında meydana gelecek diğer tüm olaylar buradan itibaren başlar. Gerek çocuk sahibi olamayan kişilerin tutumu, gerekse içinde yaşadıkları toplumun çocuğu olmayanlara karşı tutumları, ilerde doğacak olan destan kahramanın önemine işaret eden ilk belirtilerdir (Yıldız 2009: 79).

İncelediğimiz destanlarda çocuksuzluk hem Tanrı'nın hem de toplumun hoş karşılamadığı bir durum olarak karşımıza çıkar. Çocuğu olmayanların Tanrı'nın kınadığı kişiler olduğuna inanılır. Bu nedenle çocuğu olmayan hanların toplumları nazarında değerleri kalmaz. Hanlar da hem kınanmışlıktan kurtulmak hem de hanlıklarının devam etmesi gerekçesiyle çocuk sahibi olmayı arzu ederler.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han adlı destanında Bayındır Han'ın "*Oğlu kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz dahi kargaruz*" (Ergin 2008: 78) sözü toplumun çocuğu olmayana beddua ettiğini gösterir.

Eşimkul Menen Zuura adlı destanda çocuksuzluğu nedeniyle halk tarafından ayıplanan Eşimkul, halkın içine çıkamaz hale gelir (Çelebi 2007: 71).

Destanlarda çocuksuzlukla ilgili karşımıza çıkan bir inanış da çocuğun olmayışında kadının kusurlu sayılmasıdır. Eşimkul Menen Zuura Destanında Eşimkul, karısı Zuura'nın çocuk doğurmadığını söyleyip evliyadan yardım ister. Evliya, ona kendisine çocuğu olmayan başka kadınların da geldiğini söyler (Çelebi 2007: 71).

Kubıkul Destanında Veli Han, çocuğu olmadığı için üç kez evlenir. Ancak sonuncu eşinden çocuğu olur (Arıkan 2007: 55).

Manas Destanında Yakup Han, çocukları olmadığı için eşi Çıyırıcı'yı suçlar (Gülensoy 2002: 29).

Munduk ve Zarlık destanında Çançarkan altmış bir kadınla evlenir, yine de çocuğu olmaz. Çançarkan, çocuk sahibi olmak için altmış ikinci kadınla evlenir (Akmataliyev vd.2007: 193).

Dirse Han, eşine çocuklarının olmayışının sebebini "*Senden midir, benden midir?*" (Ergin 2008: 80) diyerek kusuru sadece eşinden görmüyormuş gibi görünse de eşini sorguya çekmesi Dirse Han'ın, aslında çocukların olmayışından eşini sorumlu tuttuğu sonucuna götürür. Dirse Han'ın eşinin "*Hey Dirse Han, bana gazap etme*" (Ergin 2008: 81) diye cevap vermesi de çocuğun olmayışının destanın üretildiği dönemlerde kadının kusuru sayıldığını gösterir.

Destanlardan sonraki dönemlerde üretilen (Boyras 2008: 112) halk hikâyelerinde de çocuksuzluk konusuna destanlardaki bakış açısına benzer bir toplumsal bakış işlenmiştir.

Mahmut ile Nigar hikâyesinde çocuğu olmayan padişah, mahallede oynayan çocukları görünce kendisinin çocuğu olmadığı için insanların kendisiyle alay ettiklerini düşünür (Kaya 1993: 75).

Güzel Ahmet adlı hikâyede halkı toplanıp padişaha, "*Padişahım, padişahlık nesil sürer; biz böyle biliyoruz. Sen ölünce biz kime padişahlık kürkünü giydireceğiz. Senin evladın yok, bu nasıl olacak?*" (Hekimoğlu 1996: 151) diyerek çocuksuzluk karşısındaki tutumlarını dile getirirler.

Halk hikâyelerinde çocuğu olmayan eşlerin çocuk istemelerindeki temel sebeplerin birisi bu kişilerin toplumları nezdinde her yönüyle üstün görülmelerine karşın çocuksuzluğun bir eksiklik sayılmasının bu üstülüğü gölgeliyor olmasıdır. Güzel Ahmet hikâyesinde vezirlerin padişaha, "*Padişahım, padişahlık nesil sürer; biz böyle biliyoruz. Sen ölünce biz kime padişahlık kürkünü giydireceğiz. Senin evladın yok, bu nasıl olacak?*" (Hekimoğlu 1996: 151) diyerek onda bir eksiklik görürler. Kirmanşah hikâyesinde kendisinden sünnet düğünü yapmak için izin istediğinde padişah ağlamaya başlar (Sakaoğlu vd. 1997: 44). Mahmud ile Nigar

adlı halk hikâyesinde padişahın mahallede oynayan çocukları gördüğünde çocuğu olmadığı için herkesin kendisiyle alay ettiğini düşünmesi (Kaya 1993: 75) çocuksuzluğun bir eksiklik olarak düşünülmesi nedeniyle çocuk sahibi olma arzusunu gösteren örneklerdir.

Halk hikâyelerinde çocuk sahibi olamamanın üzüntüye düşürmesinin bir sebebi de padişahların ya da varlıklı kişilerin kendilerinden sonra tahtlarını veya varlıklarını bırakacak kimselerinin olmayışıdır. Elif ile Mahmut hikâyesinde Şah Murat kendisinden sonra tahta çıkacak bir çocuğu olmadığı için üzülür (Hikâye-i Mahmud İle Elif 1325: 2). Gül İle Sitemkâr hikâyesinde de padişah kendinden sonra ülkesini yönetecek bir çocuğu olmadığı için üzülür (Tomo 2001: 162).

Çocuksuzluk karşısında hikâye kişilerinin tutumu böyleyken Bey Böyrek hikâyesinde Öz Memleketi'nin padişahı yıllarca evli kaldığı eşinden çocuğu olmayınca vezirleri onu tekrar evlendirirler (Okuşluk 2000: 381). Bu örnek çocuksuzluğun halk hikâyelerinde de kadının kusuru sayıldığını gösterir

Çocuk yalnız anne babaların meselesi değildir. İçinde yaşanan toplum da evli çiftlerden çocuk sahibi olmalarını bekler. “Çocuk, ailede ocağı tüttürür.” (Örnek 1995: 131) sözü çocuğun nesillerin devamını sağlaması yönüyle çocuğa verilen önemi gösterir. Doğum olayı özellikle kadınlar açısından ele alınan bir meseledir. Doğum yoluyla kadına duyulan saygı artar. Doğuran kadının ailesi ve toplumu içinde değeri artar ve toplumsal bakımdan yeri sağlamlaşır (Örnek 1995: 132, Balıkçı 20012: 37). Çocuksuzluk günümüzde de çeşitli toplumsal tepkilere yol açar. Bu tepki hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda sıkça işlenen bir konuya dönüşmüştür. Bu tepkiler genellikle çocuğu olmayanları insan yerine koymama (Acıpayamlı 1974: 13) biçiminde görülür. Mehmet Erdoğan tarafından derlenen “Bir Oğlum Olsaydı” adlı türküde hiç erkek çocuğu olmayan bir ailenin yaşadıkları işlenir. Evlenip yuva kuran bir çiftin altı kızları olmasına rağmen erkek çocukları olmaz. Konu komşu bu aileye “oğlansız” lakabını takarlar. Hatta kocaya tekrar evlenmesini tavsiye edenler olur. Bu durum aileyi çok üzer. Türkünün bir dizesinde “Bir oğlum olsaydı olurdu hatun” (Erdoğan 2006: 69) denilmesi özellikle ailelerin erkek çocuğunun olması kadın açısından toplumda bir saygınlık vesilesi

sayıldığı sonucunu çıkarılır.

Doğum, dolayısıyla çocuk anne ve babaya güven, saygınlık kazandırırken akrabaya güç kazandırması nedeniyle hem anne baba hem de yakınları için çok önemli bir konudur (Örnek 1995:132).

Cumhuriyet sonrası Türk romanında da çocukla ilgili bazı konular işlenir. Ümit Kaftancıoğlu'nun "Yelatan" adlı romanında Aşır'ın çocuğu olmaz. Çocuğu olmayan Aşır, başta kardeşi Lal Üseyin olmak üzere etrafındakilerce kınanır (Kaplan 1997: 516). Cemal Arzu'nun "Seydoş" adlı romanında olay örgüsü çocuksuzluk etrafında şekillenir. Roman boyunca yaşananlara çocuksuzluk karşısında toplumun takındığı ve bu sorunu çözmek için başvurduğu çareler sebep olur (Kaplan 1997: 506).

Çocuksuzluk konusu bilimsel çalışmalarda da konu edilmekte ve meselenin toplumsal boyutlarına dikkat çekilmektedir. Modern bilimde normal bir ilişki içinde olmalarına rağmen eşlerin çocuk sahibi olamamalarına "infertilitite" adı verilir. Bu aynı zamanda bir hastalık durumunu gösterir. Kültür, bu hastalığın tanımlanmasında da etkin rol oynar. (Koçyiğit 2012: 27). Geleneksel algı içerisinde çocuksuzluk kadına mal edilen bir hastalık durumudur. Aslında bu algının temelinde bir toplumsal refleks söz konusudur. Çocuksuzluk kadından kaynaklanan bir sorunsu bunun çözümü tarihi süreç içerisinde çeşitli şekillerde üretilmiştir. Fakat çocuksuzluk erkekten kaynaklanan bir sorun olduğunda bu çözümsüzdür. Günümüzde tıp alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak konuyla ilgili çeşitli çarelere başvurulsa da hala erkek kaynaklı sorunların çözümü zordur.

Çocuksuzluğun toplumsal algıdaki karşılığını Koçyiğit şöyle izah eder: *"Birçok toplumun, devamlığını doğacak çocuklara bağlaması nedeniyle infertilitenin toplumsal olumsuz etkileri olmaktadır. En büyük tehdit, toplumdan dışlanarak "öteki" olmaya itilmektir. Dışlama mekanizmasını işleten şey, sosyal baskıdır. Sosyal baskı görerek ötekileştirilenler, gruptan ayrı bırakılarak yalnızlaştırılmaktadır. Bu süreç, ilgili bireyleri yorarak bunaltmakta nihayetinde mutsuzlaştırmaktadır. Var olmanın ve yaşamın amacı üyesi olunan toplumun değerleriyle paralel olarak sorgulandığında çaresiz bırakılanlar, travmatik bir sürecin etkisine girmektedir. Dolayısıyla konunun, sosyo-kültürel boyutlarının*

derinlemesine incelenmesi ve problemlili taraflarının çözüme kavuşturulması ihtiyacı doğmuştur.” (Koçyiğit 2012: 29). Tıp alanında yaşanan gelişmelere rağmen çocuksuzluk toplumsal bir baskı aracı olma özelliğini sürdürür.

Gözlemlerimize göre çocuksuzluk özellikle kadınlar açısından daha problemlili bir durumdur. Günümüzde bu durum değişmeye başlamakla birlikte genel olarak çocuksuzluk kadına dayalı bir kusur olarak görülür. Çocuğu olmayan kadınlar kadınlık görevini yapmadıkları için toplum nazarında itibarlarını kaybederler. Bu kadınlar genellikle artık çocuk beklentisi olmayan yaşlı erkeklerle evlendirilir. Bu evlilikteki amaç yaşlı kimsenin hizmetinin yapılması ve kadının ortada kalmasını engellemesidir.

Başta çocuk yapma engeli olmadığı halde evlilik sırasında veya ilk doğumda geçirdiği herhangi bir rahatsızlık sebebiyle artık çocuk yapma yeterliliğini kaybeden kadınlar da bu bakımdan çeşitli sıkıntılarla karşılaşır. Geleneksel ailelerde erkek ya kuma usulüyle ya da ilk eşinden ayrılıp tekrar evlenme suretiyle çocuk sahibi olmaya çalışır.

Günümüzde de genel olarak yapılan evliliğin neticesinde çocukların dünyaya gelmesi beklenir. Modern aile tiplerinin yaygınlık kazanması nedeniyle çocuk sayısının bir veya iki olarak sınırlandırmak istenmesine karşın çocuksuzluk istenmeyen bir durum olarak görülmeye devam etmektedir.

Çocuk sahibi olmanın “*küçük topluluklarda ve etkin guruplarda sayının artması*” (Örnek 1995: 131) yönüyle arzulanan bir durum olduğu yönündeki görüşlerin yanında artık günümüzde çocuk sahibi olmanın sadece küçük toplumlara ya da etnik gurupları ilgilendirmediği açıktır. Devletler gelecek yıllardaki nüfus dengelerini göz önünde bulundurarak vatandaşlarını çocuk sahibi olmaya özendirici politikalar üretir duruma gelmiştir (Özer 2010). Çocuksuzluğun Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ne mücadele edilmesi gereken bir tehdit olarak girdiği yönündeki haberler (Aydemir 2010) çocuksuzluğun günümüzde yöneticiler tarafından ele alındığı ve konuyla ilgili birtakım politikalar üretildiğini gösterir.

Çocuksuzluğun Bireysel Boyutu

Türk destanlarında çocuksuzluk karşısında hem kişisel hem de toplumsal bağlamlarda üretilen bazı âdet ve inanışlarla karşılaşır. Destanlarda çocuğu olmayan kişilerin sergiledikleri davranış biçimleri gösteriyor ki çocuksuzluk bireyler için istenmeyen bir durumdur.

Altın Cüs destanında Alp Han malının çokluğuna bakıp kendisinden sonra onları bırakacağı bir çocuğu olmadığı için çok üzülür. Yüksek dağ zirvelerinde ağlayarak koşar ve aşağılara inip eşiyile neden çocukları olmadığını tartışır (Arıkoğlu 2007: 39).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında Dirse Han, Bayındır Han'ın toyunda çocuğu olmadığı için gördüğü muameleden dolayı çok üzülür ve hanımından çocukları olmayışının hesabını sormaya kalkışır (Ergin 2008: 80).

Kam Pure Oğlu Bamsı Beyrek destanında Pay Püre, Bayındır Han ve diğer hanların huzurunda bulunduğu bir sırada başka çocukları görüp kendi çocuğu olmadığı için ağlamaya başlar (Ergin 2008: 116).

Kubukul adlı destanda Veli Han, çocuksuzluğu nedeniyle malını mülkünü terk edip dilenci olmayı düşünür (Arıkan 2007: 41).

Manas destanında Yakup Han çocuğu olmadığı için üzülür ve eşini suçlar (Gülensoy 2007: 193-195).

Munduk ve Zarlık adlı destanda Çançarkan adlı Han, çocuğu olmadığı için kendini yerden yere vurarak ağlar ve çocuksuz kalmaktansa ölmeyi tercih eder (Akmataliyev vd. 2007: 193-195).

Destanlarda olduğu gibi halk hikayelerinde de kişiler genellikle toplumlarında yönetici konumunda olan padişahlar ya da zenginlerdir. Bu kişiler genellikle iki farklı aile yapısı içinde kurgulanır. Asuman ile Zeycan hikayesinde padişah ve kethüdası (Kaya; Koz 2000: 21), Bağdat ile Hafız'ın hikayesinde Reşit Ağa ve Mahmut Ağa (Taşlıova: 149-150) iki ayrı aile reisi olarak ele alınır. Hikaye bu ailelerin çocuk sahibi olma arzularının anlatımıyla başlar. Bu ailelerden padişah olanı ya da daha zengin olanı merkezinde çocuğun olmayışıyla başlayan olay bir dert ortağı aramayla devam eder.

Halk hikayelerinde çocuksuzluk çocuğu olmayanlar için bir eksiklik ve dert olarak kabul edilir. Genellikle padişahlar ya da varlıklı kişiler, çocuk sahibi

olmadıkları için mutsuz olurlar ve bir eksiklik duyarlar. Asuman ile Zeycan hikayesinde padişah, karşılaştığı dervişe, “*Bak giden karıya, üç-dört tane çocuğu var. Bunlardan birini Tanrı bana vere idi ne olurdu?*” diyerek derdinin çocuğu olmayışı olduğunu anlatarak çocuksuzluktan büyük derdin olmayacağını söyler (Kaya; Koz 2000: 21). Celal Bey hikayesinde Ahmet Ağa, çocuğunun olmayışını nasipsizlik olarak kabul eder (Taşlıova 2006: 502). Elif ile Mahmut hikayesinde Buhara memleketinin padişahının dünyada hiçbir şeye muhtaç olmamasına rağmen çocuğu olmadığı için tacı tahtı başına zindan olur (Hikaye-i Mahmud ile Elif 1325: 2). Kirmanşah hikayesinde Hurşit Şah, çocuğu olmadığı için Allah`ın kendisine verdiği saltanatı yeterli görmeyip bir çocuğunun olmasını ister (Sakaoğlu vd. 1997:43) Mahmud ile Nigar hikayesinde Hurşit Bey, bütün varlığına rağmen çocuğunun olmayışına üzülür (Kaya 1993: 75).

Destanlarda ve halk hikayelerinde çocuksuzluk bir üzüntü kaynağı olarak ortaya çıkar. Bu üzüntünün temelindeyse gerek Allah`ın çocuk vermediği kişilere iyi bakmaması gerekse toplumun çocuksuzları iyi görmemeleri etkilidir. Bu etki günümüzde de tesirlerini sürdürür. Hemen her toplumda evlenen çiftlerin çocuk sahibi olmaları beklenir. Bu nedenle evliliği doğuma verilen bir izin olarak görenler olmuştur (Güvenç 1974: 278, 281).

Çocuksuzluk bir eksiklik ve hastalık olarak düşünülür (Bozkurt 2009). Günümüzde bu hastalığın daha yaygın bir şekilde görüldüğüne yönelik kanaatler vardır (Hatiboğlu 2009).

Çocuğu olmayanlar, ömürlerinin sonuna kadar bunu bir eksiklik olarak hissederler. Toplum nezdinde de bir alçaltıcı durum sayılan çocuksuzluk karşısında sürekli bir arayış söz konusudur (Koç , A. 2006). Çocuğu olmayanların dini ve toplumsal boyutlarda yaşadıkları sıkıntıların bireysel tezahürleri söz konusudur. Gerek erkek gerekse kadın açısından çocuk sahibi olmak saygınlık vesilesidir (Örnek 1995: 132). Çocuğu olmayan kişilerin bu saygınlığa erişememiş olmaları içinde yaşadıkları toplumları gözünde değersiz olarak algılandıkları düşüncesi bireysel bir bunalıma neden olur. Hatta yaşları ve ekonomik durumları elverdiği halde çocuğu olamayan çiftler çocuk sahibi olmak için gerekli tıbbi çarelere başvurmadıkları için kınanırlar. Bu kınanmışlık zamanla şiddetini artırır ve toplumsal bir baskıya dönüşür (Sayar

2009). Bu baskılar neticesinde de çocuğu olmayan çiftler toplumdan uzaklaşır, içe kapanık bir hayat yaşamaya başlarlar. Yaşanan problem zamanla çocuğu olamayanların psikolojik tedavi almalarını gerektirecek boyutlara ulaşır (Ekinci 2007).

Modern eğitim, bilişim vasıtalarının daha geniş kitlelerce kullanılması neticesinde sosyal etkileşimin artması, tıp alanında yaşananlar gibi etkilere bağlı olarak çocuksuzluk konusundaki algılarda da bazı değişimler yaşanmıştır. Destanlarda ve halk hikayelerindeki çocuksuzların yaşadıkları kişisel bunalımlar zamanımızda yerini “*kaderim buymuş, elden birşey gelmez*” (Koç, A. 2009) tesellisine bırakmaya başlamıştır.

Çocuksuzluk “*Kuma*” adlı sinema filmde ve “*Bozkır Güzellemesi*” adlı oyunda ele alınır (Örnek 1995: 132). Çocuksuzluğun toplum nezdindeki ve çocuksuzluğu yaşayanların dünyasındaki yansımalarının işlendiği “*Kuma*” adlı sinema filminde konuya eleştirel bir bakış açısı sergilenir.

Günümüzde de kimse çocuksuz olmayı istemez. Çocuğu olması için dua eder. Çocuğu olan kişiler de çocuklarının ilerde üreme yeterliliklerini kaybetmemeleri için sağlıklı alakalı konularda daha titiz davranırlar. Çocuklarının bu yetisini kaybetmesini bir felaket sayarlar (Bozkurt 2009).

Çocuğu olmayanlar, bilişim vasıtalarının yaygınlaşmasıyla dernekleşme imkânı bulmuşlardır. Bu amaçla kurulan internet siteleriyle gerek çocuk edinme yollarıyla ilgili gerekse çocuksuzluğun doğurduğu sosyal ve psikolojik sorunlarla ilgili paylaşımlar yapılmaya başlanmıştır (Altınbaşak 2007).

Sonuç

Çocuk hakkındaki kanaatler ve çocuksuzluk karşısında dini toplumsal ve bireysel tutum, destanlardan halk hikayelerin oradan da günümüze uzanan çizgide tam manasıyla bir süreklilik arz eder. Destan ve halk hikayelerinin üretildiği devirlerde olduğu gibi günümüzde de çocuksuzluk yalnızca anne ve babanın meselesi olarak ele alınmaz. Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında çocuğu olmayanlara karşı devlet eliyle uygulanan yatırımın karşısında çocuğu olanların yine devlet eliyle ödüllendirilmesi, böylece çocuk yapmanın toplumda özendirilmesi günümüzde de

geçerliliği sürdürür. Bunun yanında çocuk destan devirlerinden günümüze bir mutluluk kaynağı ve bereket olarak algılanır. Bununla birlikte çocuksuzluğun Tanrı tarafından iyi karşılanmayan bir durum olması bu nedenle bu dünyada çoğalma fikri de destanlardan günümüze arz eden bir durumdur.

Destanlardan günümüze değişmeyen bir olgu da çocuksuzların kınanmasıdır. Bu daha çok kadın merkezli bir kınamadır. Çocuksuzluğun birinci sebebi kadın olarak görülür. Günümüzde çocuksuzluğun sebebi çeşitli tıbbi yöntemlerle anlaşabilmesin rağmen erkeklerin kusuru kendilerinde görmeme eğilimi devam etmekte ve genellikle çocuksuzlukla ilgili olarak ilk tedbirler kadın merkezli alınmaktadır. Çocuksuzluk karşısında geçmişten günümüze üretilen ortak tavır, kadının kusurlu olması durumunda yapılacak yeni evlilikle çocuk sahibi olması biçimindedir. Ancak erkeğin kusurlu olması durumunda yapılacak bir şey olmadığı için bu durum ocağın sönmesi anlamına gelir. Bu geleneksel Türk aile anlayışı bakımından istenmeyen bir durum ve bir felakettir. Bu nedenle çocuksuzluk konusunda erkek kusurlu olsa dahi bu hemen kabullenecek bir durum değildir.

Çocuksuzluk her devirde istenilmeyen bir durum olarak görülmüş ve çocuk sahibi olmak için çareler aranmıştır. Özellikle günümüzde tıp alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak başvuru çareleri daha hızlı ve daha kesin sonuçlar verecek şekilde çeşitlenmiştir.

Destanlardan günümüze çocuksuzluk kültürel süreklilik bağlamında ele alındığında aşağıdaki tespitler yapılabilir:

1. Çocuksuzluk Allah'ın bir cezası veya kınamasıdır.
2. Çocuksuzluğu Allah hoşgörmediği için toplum da hoşgörmez.
3. Çocuksuzluğu engellemek için toplumsal bir refleks gelişmiştir.
4. çocuksuzluk kişilerin dünyasında psikolojik yıkımlara neden olur.
5. Toplum, aile kuran kişilerden bir an önce çocuk sahibi olmalarını bekler.
6. Çocuğu olmayan kişilerin değersiz kişiler olduğuna inanılır.
7. Çocuk sayısı hakkında bazı sınırlamalar olsa da çocuksuzluk günümüzde de hoş karşılanmayan bir durumdur.
8. Çocuksuzluk en çok kadınların kusuru olarak görülür.
9. Çocuk nesillerin devamlılığı açısından çok önemli kabul edilir.

10. Türk dūşüncesinde bazı değişim ve dönüőümler yaşanmakla birlikte çocuksuzlukla ilgili kabuller devamlılık gösterir.

Çocuksuzluğun bireysel bir konu olmaktan çıkıp toplumsal bir konu olması dolayısıyla devleti yönetenlerin de konuyla ilgili politikalar geliőtirmeleri dikkate alındığında meselenin kültür tarihi bakımından ele alınması yararlı sonuçlar ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

ACIPAYAMLI, Orhan (1974). **Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**.

Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

AKMATALİYEV, Abdilcan (2007). **Kırgız Destanları 2**. Ankara: TDK Yayınları.

ALPTEKİN, Ali Berat (1997). **Halk Hikayelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ALTINBAŞAK, Betül (2007). "*Filmlere Konu Olacak Bir Annelik Mücadelesi*".

www.turkiyegazetesi.com.tr adresinden 29 Kasım 2014 tarihinde alındı

ALTUNTAŞ, Halil ve Muzaffer Şahin (2013). **KUR'AN-I KERİM MEALİ**. Ankara: Diyanet İşleri

Başkanlığı.

ARIKAN, Metin (2007). **Kazak Destanları 2**. Ankara: TDK Yayınları.

AYDEMİR, B. (2010, 12 15). "*Üç Çocuk Kırmızı Kitapta*".

www.tumgazeteler.com adresinden

1 Ocak 2011 tarihinde alındı

BALIKÇI, Gülsen(2001). "*Artvin'in Bazı Yörelerinde Doğum'la İlgili Adet ve Uygulamalar*".

Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998 (İçinde) içinde Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 136-198.

BOYRAZ, Şeref (2008/2). "*Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler*". **Folklor/Edebiyat**.

14 :105-117.

BOZKURT, Necmettin (2009). 1968 doğumlu, üniversite mezunu, Sivas/Şarkışla'da ikamet

etmekte olan kişiyle 23 Mart 2009'da yaptığımız görüşme kaydı.

CAN, Şefik (2012). **Klasik Yunan Mitolojisi**. İstanbul: Ötükan Yay.

ÇELEBİ, Fatma (2007). **Kırgız Destanları 5 "Eşimkul Menen Zuura"**. Ankara: TDK Yayınları.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2003). **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**. Ankara: Akçağ Yayınları.

EKİNCİ, Özlam Şahin (2007). "*Çocuk İstiyoruz*". www.semerkandaile.com adresinden 11

Kasım 2014 tarihinde alındı.

ELÇİN, Şükrü (2000). **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ERDOĞMUŞ, Mehmet (2006). "*Bir Oğlum Olsaydı*". **Ozanlar Diyarı Şarkışla**. Sivas: Şarkışla

Kaymakamlığı Yay. 69-70.

- ERGİN, Muharrem (2008). **Dede Korkut Kitabı 1**. Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (2002). **Manas Destanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1974). **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- HATİBOĞLU, Mustaf (2009). 1971 doğumlu, üniversite mezunu, Sivas/Şarkışla'da ikamet etmekte olan kişiyle 20 Aralık 2009'da yaptığımız görüşme kaydı.
- HEKİMOĞLU, Güzide (1999). **Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikayeleri**. Sivas: (Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi). **Hikaye-i Mahmud İle Elidir**. (1325-1909-). İstanbul: Raif Efendi Matbaası.
- KALAY, Assiye (2001). "Amasya İli Alan, Hasanbey, Sarıklı, Karamıstafapaşa Köylerinde Doğum Uygulaması". **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998** (içinde) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 160-170.
- KAPLAN, Ramazan (1997). **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, Doğan (1993). **Mahmut İle Nigar Hikayesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- KAYA, Doğan (2007). **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, Doğan ve Sabri KOZ (2000). **Halk Hikayeleri 1**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KESKİN, Y. Mustafa (2004). "*Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme*". **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV** . 7-21.
- KOCA, Fevzi (2009). 1939 doğumlu, okuryazar, Sivas/Şarkışla'da ikamet etmekte olan kişiyle 20 Aralık 2009'da yaptığımız görüşme kaydı.
- KOÇ, Abidin (2006). 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, Samsun7Bulvar caddesinde ikamet etmekte olan kişiyle 2Temmuz 2006'da yaptığımız görüşme kaydı.
- KOÇ, Kaniye (2009). 1960 doğumlu, İlkokul mezunu, Sivas/Gemerek'te ikamet etmekte olan kişiyle 12 Mayıs 2009'da yaptığımız görüşme kaydı.
- KOÇYİĞİT, Oya Topdemir (2012). "*İnfertilite ve Sosyo-Kültürel Etkileri*". **İnsan Bilim Dergisi** . 27-38.

- MATTA. (1997). **İncil**. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Yay.
- OKUŞLUK, Refiye (2000). **Adana Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği Geleneği**. Adana:
(Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÖRNEK, Sedat Veyis(1995). **Türk Halkbilimi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZER, Kemal (2010). "*Üç Çocuk veya Yok Oluş*". www.timeturk.com adresinden 2 Ocak 2011 tarihinde alındı
- SAKAOĞLU, Saim vd. (1997). **Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikayeleri 1**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- SAYAR, Şemsi (2009). 1956 doğumlu, okuryazar, Sivas/Yıldızeli'de ikamet etmekte olan kişiyle 5 Temmuz 2009'da yaptığımız görüşme kaydı.
- TAŞLIOVA, M. Mete (2006). **Kars'ta Kikayecilik Ve Hikayeler**. Ankara: (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- TOMO, Bilgi (2001). **Gül İle Sitemkar Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**. Erzurum:
(Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi).
- TÜRKMEN, Fikret (1998). **Tahir İle Zühre**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- YILDIZ, Naciye (2009). "*Türk Destanlarında Çocuksuzluk*". **Milli Folklor**. 82 : 76- 88.